

DÂRÜLMUSANNİFİN

(bk. NEDVETÜ'L-ULEMÂ).

DÂRÜLMÛSİKÎ-İ OSMÂNÎ

(دارالموسقى عثمانى)

İstanbul'da kurulan
özel Türk müzikisi mektebi.

II. Meşrutiyet'in (1908) ilânından sonra Koska'da Râgıb Paşa Kütüphanesi karşısındaki bir binada faaliyete başladı. Tanburî bestekâr Hacı Kirâmî Efendi'nin başkanlığında bestekâr Leon Hancıyan, hânende Kaşyarak Hüsâmeddin Efendi, bestekâr Kanûnî Hacı Ârif Bey, Hâfız Âşir, Hâfız İsmâil efendiler tarafından kurulmuştur. Mektepte kurucular dışında, müdür santûrî Edhem Efendi, yardımcısı Kırkor Efendi ve kâtip Salâhaddin Efendi'nin idareciliğindeki öğretim kadrosunda kemanî Aleksan Efendi, üdî Sâmi Efendi, üdî Ekrem Efendi, santûrî Edhem Efendi, Hâfız Tevfik Efendi (Neyzen Tevfik Kolaylı) gibi sanatkarlar bulunmaktaydı. Hâfız Arap Cemal ve Nazmi Efendi'nin öğretmen yardımcısı olarak görev yaptığı okulun şeref üyesi ve fahri başkanı ise kanunî bestekâr Şehzade Ziyâeddin Efendi idi.

Devrin meşhur müzikî üstatlarının ders verdiği, birçok müzikşinasın yetişmesinde rol oynayan bu mektep, ayrıca hoca ve talebelerin yer aldığı Dârülmûsikî-i Osmânî Heyeti adlı topluluğun verdiği konserlerle de büyük ilgi toplamıştır. Okul binasında yapılan her konser provasının 1 gümüş mecdiye karşılığında dinlenebilmesi ve aylık konser abonman biletlerinin 1 altın liradan satılması, yapılan icraatın sanat seviyesini ve dinleyicilerin rağbetini gösterir.

Doğrudan Türk müzikisi eğitim ve öğretiminin amaçlandığı Dârülmûsikî-i Osmânî, bir müddet sonra Muzika-i Hümâyun hocalarından bestekâr Muallim İsmâil Hakkı Bey başkanlığında, Müsikî-i Osmânî adıyla Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kırathanesi'nin üzerinde faaliyetine devam etmiştir. Devrin yayın organlarında bazan Müsikî-i Osmânî, bazan da Müsikî-i Osmânî Mektebi adlarıyla geçen bu kurumun yeni devredeki öğretim kadrosunda, müdür yardımcısı İzzeddin Hümâyî Bey (Elcioğlu) dışında üdî Fahri Bey (Kopuz), neyzen İhsan Aziz, kemanî Reşad Bey (Erer), kanunî Âmâ Nâzım, tanburî Ahmed Neş'et gibi sanatkarlar yer almaktaydı.

Mûsikî-i Osmânî, I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bir süre kapanmasına rağmen daha sonra İsmâil Hakkı Bey tarafından yeniden açıldı. 1914 yılında faaliyetlerini Çemberlitaş'ta sürdürmeye başladı. Bu faaliyetin hangi tarihe kadar devam ettiği konusunda kesin bilgi yoksa da zamanın ünlü müzikşinaslarından oluşan kadrosunun hemen hepsinin Dârü'ttâ'lim-i Müsikî'de yer aldığı bilinmektedir. Konser faaliyetleri İsmâil Hakkı Bey'in idaresindeki dönemde de Müsikî-i Osmânî Heyeti ve Müsikî-i Osmânî Mektebi Heyeti adlarıyla devam etti. İstanbul'un dışına da taşan ve 150 kişiye varan bir heyetle verilen konserlerin ilânlarında zaman zaman Dârülmûsikî-i Osmânî Heyeti adı da kullanılmıştır.

Mûsikî-i Osmânî Mektebi, eğitim öğretim ve konser faaliyetlerinin yanı sıra fasıl defteri ve yaprak biçimindeki nota yayımı ile de dikkati çekmiştir. Küçük, orta ve büyük boy olarak gerçekleştirilen bu serilerden orta boyu fasıl defterleri, diğerleri ise perakende notalar halinde neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi-Derleme*, Ankara, ts. (TRT Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları), I, 89; Mihalzâde Mahmud Râgıb [Gazimihal], "İsmail Hakkı Bey", *Millî Mecmua*, sy. 101, İstanbul 1928, s. 1631-1632; a.mlf., "Mûsikî Teşkilâtımız", a.e., sy. 116, İstanbul 1929, s. 20-21; Etem Ruhi Üngör, "Türk Musikisinde Nota Yayıncılığı, Yayımlar-Yayımcılar-Nota Basımında 100. Yıl", *MM* (özel sayı, nr. 1), sy. 337 (1977), s. 8-9; Ruhi Kalender, "Yüzyılımızın Başlarında İstanbul'un Musiki Hayatı", *ACİFD*, XXIII (1978), s. 425-531, 433, 435-536; "Darülmusikî-i Osmânî", *TA*, XII, 323; Öztuna, *BTMA*, I, 210.

NURI ÖZCAN

DÂRÜLULÛM

(دارالعلوم)

İslâm dünyasında
özellikle dinî ilimlerin
tahsil edildiği bazı eğitim ve
öğretim kurumlarının ortak adı.

Bunların ilki, 1693'te Leknev'de kurulan Dârü'lulûm-i Firengî Mahal'dir. Kurucusu Molla Nizâmeddin'in hazırladığı müfredat programı daha sonra Hindistan'da açılan birçok medresede uygulanmış ve "ders-i Nizâmî" diye şöhret bulmuştur (bk. FİRENGÎ MAHAL). Hindistan'ın İngiliz sömürgesi olmasıyla birlikte İslâm eğitim sisteminin yerini giderek Batı eğitim sistemi ve müfredat programlarının almaya başlaması sonucunda müslümanlar İslâmî kimliklerini ve kültürlerini korumak amacıyla bazı alternatifler düşünmek zorunda kaldılar. Hindistan ulemâsı bu maksatla sadece İslâmî ilimlerin okutulacağı medrese veya dârü'lulûm adı verilen eğitim müesseseleri kurmayı kararlaştırdı ve 1866'da Diyûbend'de bir dârü'lulûm öğretime açıldı. Öğretim kurumlarının İslâmî yapıda laik eğitim sistemi uygulayan iki ayrı müessese şeklinde faaliyet göstermesinin, farklı inanç ve düşüncelere sahip nesillerin yetişmesi ve ayrı kamplar oluşması gibi bazı menfi neticelerinin görülmesi üzerine, hem dinî hem modern ilimlerin okutulacağı bir dârü'lulûm Nedvetü'l-ulemâ tarafından 1898'de Leknev'de kuruldu (bk. NEDVETÜ'L-ULEMÂ). Daha sonra Bopal'de de bir dârü'lulûm açıldı (1948). Hindistan'da ve öğretmen yetiştirmek amacıyla Mısır'da kurulan dârü'lulûmlardan başka Güney Afrika Cumhuriyeti'nde de özellikle Diyûbend Dârü'lulûmu örnek alınarak 1971-1987 yılları arasında Newcastle, Azadville, Johannesburg, Chatsworth, Pietersburg ve Cape Town şehirlerinde birer dârü'lulûm açılmıştır.

Mûsikî-i
Osmânî
Heyeti
(sandalyede
oturanlardan
sağdan
beşinci
cemiyyetin
ikinci
kurucusu
Muallim
İsmail
Hakkı
Bey'dir;
Musauver
Hâle, sy. 1
[İstanbul 1325], s. 9)

DÂRÜLÜLÜM

Diyüband Dârülülümü. Hindistan'da 1857 yılında meydana gelen Sipahi Ayaklanması'ndan sonra müslümanlar İngiliz-Hindistan yönetiminin baskı ve sindirme politikasına mâruz kaldılar. Varlıklarını sürdürme çabası içinde bulunan müslümanların sistemli bir şekilde içe dönük faaliyetlere ve eğitim çalışmalarına ağırlık vermeleri gerektiğine inanan bir grup ulemâ, önceleri küçük bir cami-de (Çatta Camii) çalışmalara başladılar. Daha sonra Muhammed Kâsım Nânûta-vî ve Reşid Ahmed Gangûhî tarafından Dârülülüm-i Diyüband kuruldu (30 Mayıs 1866). Bu medresenin Diyüband'de (Deoband) açılmasının ulemânın gördüğü bir rüyaya dayandığı söylenmektedir. Zira Diyüband o tarihte küçük bir kasaba idi; dârülülümün faaliyete başlamasıyla kasabanın önemi birdenbire artmaya başladı. Esasta geleneksel eğitim sistemini benimseyen Diyüband Dârülülümü, Hindistan'da o zamana kadar geçerli olan üç değişik dinî eğitim geleneğini (Delhi, Leknev, Haydarâbâd) birleştirmeye ve bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu üç merkezden Delhi tefsir-hadis, Leknev fıkıh, Haydarâbâd kelâm-felsefe ilimlerine ağırlık verirken Diyüband Dârülülümü bu ilimleri bir sistem içerisinde bir arada öğretmeye gayret etmiştir. Bununla birlikte Diyübandîler Delhi geleneğinden, özellikle de Şah Velîyullah ed-Dihlevî ve Seyyid Ahmed Şehîd'den daha çok etkilanmışlerdir.

Diyübandîler kendilerini Ehl-i sünnet ve'l-cemâat esasları üzerine eğitim ve öğretim yapan bir kurum olarak tanımlarlar. Gerçekten de okulda bu çerçevede ciddi bir Hanefî fıkıh öğretimi yapılmıştır. Değişik din ve inanışların bir arada bulunduğu Hindistan şartlarında Diyüband ulemâsının üzerinde özellikle durduğu husus, İslâm'ın bütün yabancı unsurlardan arındırılması meselesidir. Bundan dolayı âlimler, itikadî sapmalar ve muamelâtta birtakım gayri İslâmî ayırntı ve uygulamalarla Hinduizm'den kaynaklanan hurafe, gelenek ve bâtil inançlara şiddetle karşı çıkmışlar, ideal olarak en saf şekliyle İslâm'ı savunmuşlardır. Diyübandî anlayışında zamana bağlı değişikliklere pek önem verilmemiş ve İslâmiyet, aslî kaynaklarında verilen esaslar ve uygulamalar üzerine kurulu bir hayat tarzı olarak ortaya konulmak istenmiştir. Dârülülümde tedrisat Urdu dilinde yapılmakta ve müfredat, XVIII. yüzyılda Molla Nizâmeddin tarafından tertip edilen ders-i Nizâmî usulüne uy-

gun olarak düzenlenmekteydi. Bu usulde ağırlık şer'î ilimler arasında hadis, tefsir ve fıkıh üzerinde bulunuyordu. Dârülülümde ilk zamanlarda felsefe ve man-tık gibi ilimler de okutulurken 1880'den sonra bunlar müfredattan çıkarılmıştır. Eğitim ve öğretim başlangıçta on yıl olarak planlanmışken daha sonra bu süre altı yıla indirilmiştir.

Dârülülümde dikkati çeken bir başka husus da burada ders veren hocaların birçoğunun aynı zamanda tasavvuf erbabı ve tarikat mensubu olmalarıdır. Özellikle Nakşibendîliğin etkin olduğu müessesede hocalarla talebeler arasında çok defa şeyh-mürîd ilişkisi de söz konusudur. Ancak Diyübandîler tarikatları gelenekçi bir taklit anlayışıyla değil bir eğitim ve yaşama disiplini olarak ele almış ve bu sebeple genel müfredat içerisinde tasavvufî eğitime de yer verilmıştır.

Dârülülümün teşkilât yapısı modern bir görünüm arz etmektedir. Prensip olarak İngiliz-Hindistan hükûmetiyle herhangi bir ilişki kurmak istenmediği için kurumun ihtiyaçları tamamen halkın yardımları ile karşılanmaya çalışılmıştır. Çeşitli idarî birimlerde belli bir sistem içerisinde profesyonel görevliler istihdam edilmiştir. Dârülülümün başlıca idarî birimleri serperestlik (rektörlük), muhtemimlik (sekreterlik) ve sadr-ı müderrisliktir (müdürlük-dekanlık). 1892 yılından itibaren bunlara ilâveten bir de dârülfîta (müftülük) ihdas edilmiştir. Müftülük, dârülülüm âlimlerinin verdiği fetvaları kontrol eden ve halkın karşılaştığı dinî problemlerin çözümüne yardımcı olan makamdır. Verilen fetvalar bir araya toplanarak *Fetavâ-yı Dârü'l-ʿulâm-ı Diyüband* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Mevlânâ Muhammed Zafrüddin, Diyüband 1962; Karaçi 1986).

Dârülülümün Arapça ve Farsça birçok yazma eserin bulunduğu yaklaşık 67.000 ciltlik bir kütüphanesi vardır.

1857 yılından sonra Hindistan'da meydana gelen olaylardaki rolü dikkate alındığında Diyüband Dârülülümü'nün bir eğitim müessesesinden çok, bir düşünce akımı ve hareket merkezi olarak dikkat çektiği görülmektedir. Gerçekten de dârülülüm bütün Hindistan yarımadasındaki, hatta Hindistan dışında Asya ve Uzakdoğu'daki müslümanlar üzerinde etkili olmuştur. Hindistan'ın başka şehirlerinde de bu dârülülüm örnek alınarak birçok müessese açılmış, bunların sayıları zaman içerisinde artmıştır.

Müessese kayıtları, Hindistan dışından çok sayıda müslüman öğrencinin burada eğitim gördüğünü göstermektedir. Hâlen önemli bir eğitim kurumu olarak faaliyetlerini sürdüren Diyüband Dârülülümü, kuruluşundan günümüze kadar geçen yaklaşık 125 yıllık süre içerisinde İslâm dünyasında mümtaz bir yer edinmiştir.

Diyüband Dârülülümü Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde de önemli rol oynamış, siyasî alanda İngilizler'le hiçbir şekilde irtibatı kabul etmeyerek pasif bir direniş tavrı ortaya koymuştur. Buna karşılık Osmanlılar'a son derece bağlı olan dârülülüm ulemâsı her fırsatta Osmanlı hilâfetine meşruluğunu savunmuş ve Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren milletlerarası meselelerde daima bu devletin tarafını tutmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, özellikle Sultan II. Abdülhamid devrinde aradaki ilişkilerin çok iyi olduğunu göstermektedir. Meselâ bizzat Abdülhamid'in emriyle dârülülüme İstanbul'dan Arapça ve Farsça kitaplar gönderilmiştir. Daha sonra I. Dünya Savaşı esnasında dârülülüm ulemâsının Osmanlılar'la birlikte İngilizler'e karşı bir hareket başlatmaya çalıştıkları görülür. Bu sırada sadr-ı müderris olan Mahmûd'î-Hasan ile müderris Ubeydullah Sindî, İngiliz belgelerinde "ipek mektup komplosu" (silken letter conspiracy) olarak geçen bu faaliyetlerin organizatörleridir. Buna göre müslüman ülkelerin ortaklaşa teşkil edecekleri bir İslâm kurtuluş ordusu oluşturulacak, bu ordunun faaliyet merkezi Afganistan olacak ve Osmanlı Devleti ile Afganistan'dan alınacak destek ve yardımla buradan İngilizler'e karşı mücadeleye başlanacaktı. Ancak İngilizler buna engel olmuşlar ve Mahmûd'î-Hasan Mekke şerifi tarafından tutuklandıktan sonra Malta'ya sürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 62.920; BA, Y. A. Hus. 159-14. 1.8.1294; *India Office Records and Library* (London), L/P&5/10/633, nr. 4260/1916, Part I.; *Defter-i İlane-i Hindiyeye*, İstanbul 1296; *Sedition Committee Report*, Calcutta 1918, s. 124-125; W. C. Smith, *Modern Islam in India*, London 1946, s. 294-297; Seyyid Muhammed Miyan, *ʿUlemâ-yı Hind ka Şân-dâr Mâzi*, Delhi 1381/1960, IV, 11-20, 66-71; Ziyau'l-Hasan Faruqi, *The Deoband School and the Demand for Pakistan*, Bombay 1963; Muhammed Tayyib Kâsımî, *Dârü'l-ʿulâm Diyüband ki Şâd Sâlah Zindegi*, Diyüband 1968; Aziz Ahmad — P. Hardy, *Muslim Self-Statement in the Indo-Pak Subcontinent*, Wiesbaden 1970, s. 60-76; B. D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, Princeton

1982; M. Mujeeb, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 407-410; Azmi Özcan, *Pan-Islamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 103; Muhammed Haron, "Islamic Education in South Africa", *Muslim Education Quarterly*, V/2, Cambridge 1988, s. 41-54; Qeyamuddin Ahmad, "Darul 'Ulüm Deoband", *HI*, XII/2 (1989), s. 71-74; S. Salman Nadvi, "The Role of Dar al-'Ulüm in a Muslim Society", *al-'Ilm*, XII, Westville 1992, s. 62-66; K. A. Nizami, "Deoband", *EI*² (İng.), II, 205; Zuhûr Ahmed Ezher, "Diyûbendî", *UDMI*, IX, 621-625. AZMI ÖZCAN

Kahire Dârülulûmu. Hidiv İsmâil Paşa zamanında Maarif Nâzırı Ali Paşa Mübârek'in Mısır maarifine yeni bir düzen vermek için giriştiği faaliyetler çerçevesinde, öğretmen yetiştirmek üzere Fransa'daki Ecole Normale Supérieur örnek alınarak açılmış bir öğretim kurumudur.

Ezher müderrislerinin müsbet ilimlerle uğraşanları sapıklıkla, bu sonuncuların da Ezher ulemâsını cehaletle itham etmesinden rahatsız olan ve bu iki zümre arasındaki ihtilâfı gidermek isteyen Ali Paşa Mübârek, Ezher programlarına müsbet ilimler alanında ders koymanın kolay olmadığını bildiği için bu derslerin de okutulacağı dârülulûm adıyla yeni bir öğretim kurumu açmayı planlamıştır. 1870'te kurulan Hidiviyye Kütüphanesi'nin yanındaki bir binada 1871 yılı Mayıs ayında öğretime başlayan bu kurumda hem dinî hem de müsbet ilimlerden oluşan bir müfredat programı uygulamaya konulmuştur. Dârülulûmun öğretim kadrosunda, çoğu Ezher mensubu tanınmış ilim adamları yanında önde gelen bazı münevver devlet adamları da vardı. Ahmed Şerefeddin el-Mersafî'nin tefsir ve hadis, Abdurrahman el-Bahrâvî'nin Hanefî fıkıhı, Hüseyin el-Mersafî'nin edebiyat dersleri okuttuğu Kahire Dârülulûmu bu ilk yapısıyla bir akademi hüviyeti taşıyordu.

Dârülulûmun müfredat programında sık sık köklü değişiklikler yapılmıştır. 1874-1875 öğretim yılında uygulamaya konulan ve 1887'ye kadar süren ilk program değişikliğine göre öğrenciler beş yıllık öğretim süresi içinde tefsir, fıkıh, edebiyat, hat, genel tarih, coğrafya, matematik, geometri, kimya ve tabiat bilgisi derslerini de kapsayan haftalık otuz üç saatlik bir programa tâbi olacaklardı. 1880'de programa Fransızca dersi de ilâve edildi. 1883-1884 öğretim yılında Fransızca, kimya ve tabiat bilgisi dersleri kaldırıldıysa da 1885'te İngilizce ile birlikte Fransızca seçmeli olarak yeniden konuldu; ayrıca kimya ve

tabiat bilgisi de tekrar okutulmaya başlandı. 1887'de yapılan program değişikliğiyle Türkçe seçmeli dersler arasına alındı. Dârülulûmdan mezun olanların öğretim seviyesinin diğer muadil okullardan daha yüksek olduğu ve burayı bitirenlerin şer'î mahkemelerle müftülüklerde de görevlendirilebileceği anlaşıncı mezunlarının öğretmenlik yanında şer'î mahkemeler ve fetva dairelerinde görev almaları sağlandı; ders programları ve giriş şartları buna göre yeniden düzenlendi. Ancak bu yeni düzenlemeler Ezher mensuplarını huzursuz etti. Bunlar kendileri için hizmet kapılarının kapanacağını ileri sürerek dârülulûm mezunlarının mahkemeler ve müftülüklerde istihdam edilmesine karşı çıktılar. Nihayet hükümet 1872 tarihli ilk programa dönmek zorunda kaldı.

1895'ten itibaren Kahire Dârülulûmu'nda bölüm sistemine gidilmeye başlandı. Özellikle 1913-1920 arasında büyük gelişme kaydedildi. Ülkede artan öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere kontenjanlar artırıldı. 1920'den itibaren öğrencilerin menşelerine ve istihdam alanlarına göre yeni bölümler açıldı. 1931-1932 öğretim yılında ise tekrar tek sistem uygulamasına dönüldü.

Dârülulûm 1945'te Arapça tedrisat sahasında uzman yetiştirmek üzere küliye (fakülte) haline getirildi, 24 Nisan 1946'da Külliyyetü dâri'l-ülüm adıyla I. Fuâd Üniversitesi'ne (Kahire Üniversitesi) bağlandı. Dört yıllık lisans öğrenimini tamamlayanlardan isteyenlerin yüksek lisans ve doktora çalışması yapmaları sağlandı. Kahire Dârülulûmu, günümüzde orta dereceli okullara Arapça öğretmeni yetiştiren bir fakülte olarak varlığını sürdürmektedir.

Dârülulûmda yabancı dil dersleri bazan seçmeli, bazan da mecburi olarak okutulmuştur. İlk defa 1880'de Fransızca seçmeli ders olarak konuldu; 1883-1884 öğretim yılında ise müfredat programından çıkarıldı. 1885'te öğrencilerin İngilizce veya Fransızca'yı seçmeli ders olarak almaları istendi. 25 Nisan 1887'de Türkçe de yabancı diller arasına dahil edildi ve 1894'e kadar bu sistem uygulandı. 1895-1903 yılları arasında yabancı dil dersleri mecburi oldu, 1904-1905'te kaldırıldı. 1906-1912 arasında tekrar seçmeli ders olarak konuldu. 1913-1920 yıllarında mecburi dersler arasına alındı; 1920'de ders saatleri dışında seçmeli olması uygun görüldü. 1938'de tekrar mecburi dersler arasına girdi.

Dârülulûmun kuruluşu, İslâm âleminde ve özellikle Mısır'da modernleşme-Batılılaşma ve bunlara karşı olan panislâmist hareketler arasındaki tartışmaların zirveye ulaştığı bir zamana rastlamaktadır. Dârülulûmun kurucuları bu müesseseyi Batılılaşma'nın yayılmasına öncülük edecek bir kurum olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca hükûmetin Mısır'daki İslâmî eğitimi kontrolü altına alma isteği dârülulûmun kurulmasında önemli rol oynamıştır. Zira daha önceleri Mısır'daki Arapça ve İslâmî eğitim, hükûmetten bağımsız durumda olan Ezher'in kontrolü altında yapılmaktaydı. Ancak dârülulûmda ders veren hocaların büyük bir bölümünün Ezher ulemâsından olması ve öğrencilerinin de Ezher'den seçilmesi, bu müessesenin kuruluşunda amaçlanan hedeflere ulaşılmasını güçleştirmiştir. Dârülulûmun en önemli özelliği, yüksek seviyedeki İslâmî ilimleri ve Arapça öğretimini devletin eğitim sistemi içerisinde sokmasıydı.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Heyworth-Dunne, *An Introduction to the History of Education in Modern Egypt*, London 1938; İbrahim Seleme, *L'enseignement Islamique en Egypte, son évolution, son influence sur les programmes modernes*, Kahire 1939; Ahmed İzzet Abdülkerim, *Târîhu't-ta'îlm ft Mısır*, Kahire 1945; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 324; Lois A. Aroian, *The Nationalization of Arabic and Islamic Education in Egypt: Dar al-'Ulum and al-Azhar*, Kahire 1983; Muhammed Abdülcevâd, *Ta'vîmü Dâri'l-'ulûm, sûretün mine'l-'adedi'l-mâsi ba'de'l-mürûr 75 'âmen 'ale'l-medreseti: 1872-1946*, Kahire 1410/1990; J. Jomier, "Dâr al-'Ulûm", *EI*² (İng.), II, 131-132; Kâzım Yaşar Koprıman, "Ali Paşa Mübârek", *DİA*, II, 434.

HİLAL GÖRGÜN

DÂRÜNNEDVE

(دارالندوة)

**Kureyş kabilesinin
önemli meseleleri görüşüp
karara bağladığı toplantı yeri.**

Kureyş kabilesinin atası sayılan Kusay (ö. 480), Huzâa kabilesiyle giriştiği mücadeleye sonucu Kâbe'ye bakma ve Mekke'yi idare etme işini üzerine alınca Kureyş kabilesinin kollarını birleştirdi; daha önce cadırlarda yaşayan Mekkeliler'i Kâbe merkez olmak üzere Mekke ve çevresine yerleştirerek onların meskenlerinde yaşamalarını sağladı. Bu arada bazı Arap kabilelerinin elinde bulunan dinî vazifeleri, değiştirilmemesi gereken dinî gelenekler olarak gördüğü için yine onlara bıraktı. Kâbe, hac ve Mekke idaresiyle ilgili sidâne, hicâbe, sikâye, rifâ-